Эхэ hайхан нютагаа эб хамта мандуулая!

БУРЯАД ҮНЭН

1921 оной декабрийн 21-hээ гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1992 АПРЕЛЬ 7
Хүхэ Луу hарын 4
ВТОРНИК гарагай 3
№ 67 (174526)
сэн 6 мүн

...й мартын 25-да Россий Президент Б. Н. ...ль соо гараа табиhан «Буряад Республи...ие гүрэнэй зүгhөө дэмжэхэ талаар бэелүү...лүүлагдашагүй хэмжээнүүд тухай» Зарлиг ...гдожо, олоннитын анхарал горитойгоор ...аа манай газетын редактор Ц. Б. ЦЫ... Буряад Республикын Министрнүүдэй ...ргэмэ В. Б. САГАНОВТАЙ уулзажа, тус ...тай хэдэн асуудалнуудтайгаар хандаба.

...вай үгэhэн харюунууд уншагшадаймнай ...д дурадхагдана.

...ЭР БҮХЭНДЭ ...ШАГ ҮРЭТЭЙГӨӨР ХҮДЭЛЖЭ...»

Манай хөөрэлдөөн

...гай хайшан ...тухай хөө...

...н Силаевай ...засаг бари... ...одорхой ду... ...руулагдажа, ...ыг эхилhэн ...дэнэр ту... ...длэлэр до... ...ардэжэ, пра... ...ралда ду...

...социально... ...лаар ушар... ...бахаа бүлэг ...ордоо бэлэй. ...оритой ан... ...та хүгжөөл... ...арад зон... ...раа үйлэдэ... ...да хандуу...

...Найгал ша... ...йдые. уha ...н баялигуу... ...гөөр, гам... ...лгэ тухай ...дон табиг... ...адаа ганса ...да хабаа... ...тын. Эр... ...уд. Монго... ...ю тус про... ...ю хабаадал... ...аз.

...АМ шада... ...ю, баялигуу... ...лаар ашаг... ...алнууд та... Тинигээдшье ...ошоходонь, ...ствата ха... ...хамтын ...о шухала ...республи... ...худалдаа ...арга бо... ...ам арьбад... ...экономиче... ...ые тогтоо... ...Республи... ...дгэнүүдые ...дорхойгоор ...те табигда...

...бэрхэшээл ...манай рес... ...ленкостьда ...н багаар ...р болоно. ...ь hаа, түү... ...гты hаа. ...ад хэрэг... ...бди. Бэлэн ...хэл янза... ...ажа тоого...

...нүүдэй хү... ...байгаа hэн ...манай хүг... ...шэглэлнүүд ...а губ даа. ...ри, элдэб ...ргэлэнүүд, ...нүүд үгы, ...тигаае ур... Силаевай ...ай про... ...сагаа бэ... ...ажахын ...ажа, юун... ...ood бай... ...ыг шуха...

...урбэн до... ...ондо нэгэ ...Тэрэнние ...лиг болго... ...эгдэ. Тус ...олтын түү...

...ай гол он... ...вшэб?

...ол онсо та... ...уб асуудал. ...программа... ...оо ха юм. ...аз, тэрэнэй

...н Хитадай ...кын Үбэр... ...ито райо... ...одой хоо... ...холбооной ...ахай юм. ...өөр талын ...ондоо ха... ...гинуудаа ...ан абалса... ...ал тухайгаа ...олонхой.

...hэн Үбэр... ...хөлшодой ...ини ёбоной ...й Уран зо... ...дэ болобо. ...-Монголой ...ствын хү... ...холбооной

Тинхэдээ эдэ бүхы эд бараан манай Буряад Республикын газар дээрэ үйлэдбэрилэгдэhэн байха зэргэтэй.

Саашань хэлэхэдэ, манай республикын газар дээрэ ажал ябуулгаяа эрхилхэл байгаа hаань, хамтын предприятинуудые, гадаадын фирмэнүүдэй филиалнуудые, отделенинүүдые, түлөөлэлгэ...

...ёhоор ямар нэгэ хэмжээнэй капитальна hэмлэлгонууд үгтэнэгүй, тэндэ, ткимэ юумэ бариха гү, аль ткимэ юумэ гаргадаг болохо гээд заагдаагүй байhаниень гансата обёроо ёhотойт.

Эндэ залан шууд, тон ехэ удха шанартай асуудалнууд, шэглэлнүүд заагдаа, тэдэ...ние шидхэлгын гол хараа замууд тодорхойлогдоо, жэл бүхэндэ манай экономнкын хайшаагаар хүгжэхэ байhа...ние уридшалан харуулха арга боломжо олгогдоо.

— **Гүрэнэй зөөри амяарлаха хэрэгые саг дары бэелүүлхэ шухала гэжэ Зарлигай нэгэдэхи хүсэнэг соо хэлэгдэнэ. Тиимэл hаа шухала гээшэ гү?**

— Мүнөө энэ хүсэнэг соо хэлэгдээшэдэ айхабтар ехэ гүрэн түрын удха шанартай документ—Федеративна хэлсээн нэмэбэ. Ямар зөөри хэнэйб, ямар аргаар эдлэгдэхэ ёhотойб гэжэ ойлгоо, тодоруулаагүй hаа, манай мүнөө бэелүүлжэ байhан экономическа реформо амжалтатайгаар бэелүүлхэдэ хүндэ байха.

Федеративна хэлсээн тухай хэлээ hаа, тэрэнэй 3-дахи статья онсо удха шанартай. Газар, уhан, байгаалинин байлиг Россий бүридэлдэ ородог республикануудта ажаhуудаг арадай хамтын зөөри гээд хэлэгдэнэ ха юм. Харин эдэ баялигуудые хайшан гээд ашаглаха, ямар түхэл, маяг, янза хэрэглэхэ байhанаа. Росситай баталха хоёр талын экономическа хэлсээн соо тодорхойлхобди.

— **Зарлигай хоёрдохи хүсэнэг соо 1990 оной хэмжээе үндэhэн болгожо абаха гээд бэшэгдэнэ. Юундэ заал hаа 1990 он абтабаб?**

— Тинхэдэ, 1990 ондо эгээл ехэ хэмжээнэй талмайтай гэр байра, коммунальна хэрэглэмжын объектнүүдые барижа, ашаглалгада тушаhан байгаабди. Харин 1991 ондо энэ талаар нилээн бага ажал хэбди. Тиимэhээ 1990 ониие үндэhэн болгон хараада абаха дурадхал табижа, тэрэнээ Зарлиг соо оруулжа шадаhамнай hайн ааб даа.

— **Гадаадын оронуудтай хэгдэхэ худалдаа наймаанай улам хүгжэхэдэ, нүлөө үзүүлмээр ямар хэмжээнүүд Зарлиг соо хараалагдааб? Олохон хүсэнэгүүд соонь энээндэ хабаатай юумэнүүд бин хаш...**

— Зүб хэлэнэт. Жэшээлхэдэ, гурбадахи хүсэнэг тус Зарлиг соо эгээл шухалануудайнь нэгэн юм. Юуб гэхэдэ, предприятинуудай гарганhан продукциин ородоо 10 процентнь энээнhээ урда тээ республикын мэдэлдэ үлөөгдэдэг hэн. Харин мүнөө 30 процентнь үлөөгдэжэ, гадаадын оронуудтай худалдаа наймаанда хэрэглэдэхэ аргатай болобо бшуу.

Жэшээлхэдэ, 2,5 миллион гурбалжан метр ой модо бэлэдхэдэг hаамнай, 750 мянган гурбалжан метрынь манай мэдэлдэ үлөөгдэхэнь ха юм. 15 миллион дүрбэлжэн метр шэлhээ 4,5 миллиониень гадаадын худалдаа наймаанда хэрэглэхэ болоhомнай шухалэ бэшэ гү? Гадна цемент, шифер болон бусад эд бараан бии бшуу.

Үшөө нэгэ шухала асуунүүдые болон уласхоорондын нэгэдэлнүүдые Буряад Республикын харьяата газар дээрээ өөhэдөө бии болгохо эрхэ бидэнэртэ олгогдоо.

Эдэ эмхинүүдые бии болгохо талаар бэлэдхэлэй хүдэлмэри хээд. Россий правительствада дуулгадаг байхабди. Гадаадатай үргэн харилсаануудтай болоогүй hаа, урагшаа ябахагүй байhамнай эли болоо гүб даа.

— **Владимир Бизьяевич, нэгэ бага тэдэргээ бусан, предприятинуудай гарганhан эд бараанай, хэрэгселнүүдэй 30 процентые үлөөхэ тухай асуудалда дахиная хандая. Байгша ондо эдэ бүгэдэ абтаха аргатай гү?**

— Хүндэ байха. Предприятинууднай ондоо тээгүүр хэлсээнүүдые баталжа, эд бараагаа худалдаха болонхой ха юм. Аргатай газартань хэлсээнүүдhээ арсахабди. Зүгөөр 1993 ондо зүбшөөгдэhэн 30 процент эд бараагаа гүйсэдөөр абажа, хариин оронуудhаа эдеэ хоол, эм дом болоод бусад арад зондо хэрэгтэй юумэ худалдажа абахабди.

— **Гадаадын худалдаа наймаанда хабаатай үшөө ямар хубилалтануд бииб?**

— Энэ талаар хэдэн шухала асуудалнууд мүнөө дээрээ бодотоор шидхэгдэнгүй үлэбэ. Жэшээлхэдэ, тамуужанай албан тухай. Гадна Улаан-Удынгөө аэропортые уласхоорондын болгохо гээд туршаабди. Теэд hэльбэн шэнэлхэ мүнгэн байбагүй.

Тиигэбэ яабашье Буряад Республика соо үйлэдбэрилэгдэhэн эд бараа, хэрэгселнүүдые гадаада руу гаргажа худалдахадамнай, экспертнэ түлбэри байгша оной апрелиин 1-hээ болюулагдажа, маанадые баясуулба.

— **Гадаадын оронуудтай худалдаа наймаа амжалтатайгаар эрхилхын тулада валюта горитойгоор хэрэгтэй болодог. Энэ талаар ямар хэмжээн хараалагданаб?**

— Валютынгаа жаса арьбадхалга —тон шухала асуудал. Тиимэhээ зарлиг бэлдэжэ байхадаа, онсо анхарал хандуулаабди. Нэн түрүүн, манай республика соо бүрилдэдэг валютын жасын 45 процентнь предприятинуудта, үлөөшэ 55 процентынь 53-ниинь Россида, ородоо 2 процентнь Буряад Республикын Министрнүүдэй Советтэ хуртэдэг байhан hаа, мүнөө 55 процентын хахад—27,5 процентнь манда ородог болобо.

Гадна алтан тухай асуудал онсо hуури эзэлнэ. Эндэ юун бэ гэхэдэ, алта олзоборилдог манай предприятинуудай олоhон алтанай 10 процентнь бидэнэртэ үгтэхэ юм. Тэрэниень худалдаха эрхэтэй болонобди. Энээнэй хажуугаар манай газар дээрэ олзоборилгдоhон алта худалдалгаhаа ороhон валютын 20 процентнь Министрнүүдэймнай Советтэ дамжуулагдаха. Тус хүсэнэг соо хэлэгдээшэ нэгэ бага балар. Манай алтан худалдагдаа гү, аль ондоо тээхи худалдагдаа гү гээд яажа тодоруулхаб? Саашадаа манда үлөөгдэдэг алтанай хэмжээе 50 процентдэ хүргэхые ороддохобди.

Үшөө нэгэ шухала асуудал шиидхэгдэхэ болоо. Россий Президентын 1991 оной декабриин 5-най 260-дахи Зарлигтай зохилдуулан тараагдадаг гадаадын урьhаламжануудай мүнгэн зөөриин зарим хубие манай республикын Элүүрые хамгаалгын министерствын материально-техническэ үндэhэ hуури хүгжөөлгэдэ зорюулан үгэхэ гээд хараалагдаба бшуу.

— **Хүдөө ажахыда, Эдеэ хоолоор хангалгада хабаатай хэмжээнүүд үсөөнөөр хараалагдаа гээшэ гү даа?**

— Үгы, тиигэжэ hананагүйб. Наймадахи хүсэнэг хараалагдаа гээшэ гү даа?

— Үгы, тиигэжэ hананагүйб. Наймадахи хүсэнэг ...

...ёр ямар нэгэ хэмжээнэй капитальна hэмлэлгонууд үгтэнэгүй, тэндэ, ткимэ юумэ бариха гү, аль ткимэ юумэ гаргадаг болохо гээд заагдаагүй байhаниень гансата обёроо ёhотойт.

Эндэ залан шууд, тон ехэ удха шанартай асуудалнууд, шэглэлнүүд заагдаа, тэдэ...ние шидхэлгын гол хараа замууд тодорхойлогдоо, жэл бүхэндэ манай экономнкын хайшаагаар хүгжэхэ байhа...ние уридшалан харуулха арга боломжо олгогдоо.

— **Гүрэнэй зөөри амяарлаха хэрэгые саг дары бэелүүлхэ шухала гэжэ Зарлигай нэгэдэхи хүсэнэг соо хэлэгдэнэ. Тиимэл hаа шухала гээшэ гү?**

— Мүнөө энэ хүсэнэг соо хэлэгдээшэдэ айхабтар ехэ гүрэн түрын удха шанартай документ—Федеративна хэлсээн нэмэбэ. Ямар зөөри хэнэйб, ямар аргаар эдлэгдэхэ ёhотойб гэжэ ойлгоо, тодоруулаагүй hаа, манай мүнөө бэелүүлжэ байhан экономическа реформо амжалтатайгаар бэелүүлхэдэ хүндэ байха.

Федеративна хэлсээн тухай хэлээ hаа, тэрэнэй 3-дахи статья онсо удха шанартай. Газар, уhан, байгаалинин байлиг Россий бүридэлдэ ородог республикануудта ажаhуудаг арадай хамтын зөөри гээд хэлэгдэнэ ха юм. Харин эдэ баялигуудые хайшан гээд ашаглаха, ямар түхэл, маяг, янза хэрэглэхэ байhанаа. Росситай баталха хоёр талын экономическа хэлсээн соо тодорхойлхобди.

— **Зарлигай хоёрдохи хүсэнэг соо 1990 оной хэмжээе үндэhэн болгожо абаха гээд бэшэгдэнэ. Юундэ заал hаа 1990 он абтабаб?**

— Тинхэдэ, 1990 ондо эгээл ехэ хэмжээнэй талмайтай гэр байра, коммунальна хэрэглэмжын объектнүүдые барижа, ашаглалгада тушаhан байгаабди. Харин 1991 ондо энэ талаар нилээн бага ажал хэбди. Тиимэhээ 1990 ониие үндэhэн болгон хараада абаха дурадхал табижа, тэрэнээ Зарлиг соо оруулжа шадаhамнай hайн ааб даа.

— **Гадаадын оронуудтай хэгдэхэ худалдаа наймаанай улам хүгжэхэдэ, нүлөө үзүүлмээр ямар хэмжээнүүд Зарлиг соо хараалагдааб? Олохон хүсэнэгүүд соонь энээндэ хабаатай юумэнүүд бин хаш...**

— Зүб хэлэнэт. Жэшээлхэдэ, гурбадахи хүсэнэг тус Зарлиг соо эгээл шухалануудайнь нэгэн юм. Юуб гэхэдэ, предприятинуудай гарганhан продукциин ородоо 10 процентнь энээнhээ урда тээ республикын мэдэлдэ үлөөгдэдэг hэн. Харин мүнөө 30 процентнь үлөөгдэжэ, гадаадын оронуудтай худалдаа наймаанда хэрэглэхэ аргатай болобо бшуу.

Жэшээлхэдэ, 2,5 миллион гурбалжан метр ой модо бэлэдхэдэг hаамнай, 750 мянган гурбалжан метрынь манай мэдэлдэ үлөөгдэхэнь ха юм. 15 миллион дүрбэлжэн метр шэлhээ 4,5 миллиониень гадаадын худалдаа наймаанда хэрэглэхэ болоhомнай шухалэ бэшэ гү? Гадна цемент, шифер болон бусад эд бараан бии бшуу.

Үшөө нэгэ шухала асуудал онсо hуури эзэлнэ. Эндэ юун бэ гэхэдэ, алта олзоборилдог манай предприятинуудай олоhон алтанай 10 процентнь бидэнэртэ үгтэхэ юм. Тэрэниень худалдаха эрхэтэй болонобди. Энээнэй хажуугаар манай газар дээрэ олзоборилгдоhон алта худалдалгаhаа ороhон валютын 20 процентнь Министрнүүдэймнай Советтэ дамжуулагдаха. Тус хүсэнэг соо хэлэгдээшэ нэгэ бага балар. Манай алтан худалдагдаа гү, аль ондоо тээхи худалдагдаа гү гээд яажа тодоруулхаб? Саашадаа манда үлөөгдэдэг алтанай хэмжээе 50 процентдэ хүргэхые ороддохобди.

Үшөө нэгэ шухала асуудал шиидхэгдэхэ болоо. Россий Президентын 1991 оной декабриин 5-най 260-дахи Зарлигтай зохилдуулан тараагдадаг гадаадын урьhаламжануудай мүнгэн зөөриин зарим хубие манай республикын Элүүрые хамгаалгын министерствын материально-техническэ үндэhэ hуури хүгжөөлгэдэ зорюулан үгэхэ гээд хараалагдаба бшуу.

— **Хүдөө ажахыда, Эдеэ хоолоор хангалгада хабаатай хэмжээнүүд үсөөнөөр хараалагдаа гээшэ гү даа?**

— Үгы, тиигэжэ hананагүйб. Наймадахи хүсэнэг ...

АГРОНОМУУДАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА ЗҮБЛӨӨН МҮНӨӨДЭР УЛААН-ҮДЭДЭ ЭХИЛХЭНЬ

Энэ жэлэй хабарай тарилгын бэлэдхэл хэээ хэээнэй хиhээ орёо бэрхэтэй, hанаа зоборитой байдалда ябуулагдажа байна. Тэрэнэй шалтагаан мэдээжэ ааб даа. Урданhаашье хойшо элбэг байгаагүй трактор, машинын запас зүйлнүүд мүнөө эгээл хоморой, эгээл үнэтэй юумэн болонхой.

Хэды нимэ байдалай тохёолдоошье hаань, миин гараа хабсараад, юун болоноб гээд hууха бэшэ хадаа, али бухы арга хургыень ороо, трактор, машинануудаа заhабарилхал болонобди. Ороддоношьебди.

Апрелиин 1-нэй байдалаар, районой бухы ажахынуудта бии байhан 441 тракторай 380 гараниинь заhабарилагданхай, худэлхөөр болгогдонхой гэжэ тоологдоно. Иигээд энэ hарын hүүл болотор үлэhэн бухы тракторнууд бэлэн болгогдохол зэргэтэй. Мүн тракторай анзаhануудай, сеялкэ болон культиваторнуудай олонхинь заhабарилагдаа. Тобшолон хэлэхэдэ, хабарай тарилгада хэрэглэгдэхэ бухы техникын 85—90 процентнь бэлдэгдээ гэхэлэ болоно.

Гэбэшье илангаяа hанаата болохо юумэн гэхэлэ, хабартаа түрүүшын үдэрhөө газар хахалжа эхилхэ, сеялкэнүүдые шэрэхэ гэнжэтэ (ДТ-75 түхэлэй) тракторнуудай үшөөл олониинь хүсэд заhабарилагдаагүй байна. Шалтагаанинь—тэдээндэ hэлгэжэ табиха запас хэрэгселнүүд дуталдана.

Эндэ районой үйлэдбэриин «Агротехника» нэгэдэл өөhэдынгөө гарта запас зүйлнүүдые барижа байгаад, трактораай двигательнүүдые болон бусад гол шухала зүйлнүүдые заhабарилха худэлмэриие унжагайруулна. Хуушан зүйлнүүдые hэльбэхэ, шэнэлхэ худэлмэрил эндэ ёhоор эмхидхэгдэнэгүй. Ажалhаань, гаргашаhаань залхуурна гээшэ ааб даа. Жэлэй эхинhээ хойшо тэдэнэр 20 гаран трактор капитальнаар заhабарилха аад, ородоол арбаадыень лэ бэлэн болгоо.

Мүн К-700, Т-150 түхэлэй хүсэ ехэтэ тракторнуудай заhабарилга бүришье муу. Бии байhан 43 тиимэ тракторай 30 гараниинь лэ заhабарилагдаа нэрэтэй. Нэгэдэхеэр, эдээндэ hэлгэжэ табиха запас зүйлнүүд республикын Агроснабhаа тон үсөөн үгтэнэ. Хоёрдохёор, hүүлэй үедэ тоhодолгын хэрэгселнүүдэй хомор болошоходо, тэдэ тракторнуудта техническэ харуурhалга ёhоор хэгдэхэе болёод, гол зүйлнүүдэй элэхэнь түргэдөө.

Тобшолон хэлэхэдэ, үшөөл олохон трактورта hэлгэжэ табиха шухала хэрэгтэй зүйлнүүдэй дутамагшье hаань, али аргыень ороо, хамтынгаа хүсөөр ороддожо, хабарай тарилгада хабаадуулагдаха тракторнуудые апрелиин 15—20 болотор гол түлэб бэлэн болгохол hанаатайбди.

Газар элдүүрилхэ, үрэhэ тариха болон бусад техникэ заhабарилга илангаяа Михайловкын, Хамниин, Цахирай, Далахайн, Сагаан-Мориной совхозуудта муу бэшээр ябуулагдана. Эдэ ажахынуудта тракторай анзаhан, культиватор, сеялкэнүүд болон бусад жэжэ-бэшо техникэ бэлэн болгогдонхой шахуу. Бага зэргын заhабари хэхэ, холбохо, шагтагалха түхеэрэлгэнүүд үлэнхэй.

Тиихэдэ Хуртагын, Харацайн, СССР-эй 50 жэлэй ойн нэрэмжэтэ совхозуудта тарилгын техникэ заhабарилга бирагүйшэг. Жэшээнь, Харацайн совхоздо анзаhануудайнь гурбанай хоёр хуби. Хуртагын совхоздо гурбанайнь нэгэ хубил заhабарилагдаа. Мүн элэл ажахынуудта запас хэрэгселнүүлэй дутамагhаа болоо, сеялкэнүүдэй олонхинь мүнөө хүрэтэр худэлгэгдэхөөр болгогдоогүй байhаар.

Ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд, инженерно-техническэ мэргэжэлтэд, мүн районой заhабарилгын предприятий, худөө ажахын управлени хамтадаа зохихо хэмжээ абажа, хабарай тарилгада худэлхэ техникые саг соонь бэлэн болгохо талаар шухала хэмжээ бэелүүлхэ юм ааб даа. Гэбэшье саг үшөө бии гээд, hанаа амар hууха аргагүй болоо. Шамдахал хэрэгтэй болоод байна. Эдэ бүгэдые яhала ойлгонобди.

В. ЦЫБИКОВ,
Захаамнай районой худөө ажахын управленин ахалагша инженер.

БАЙДАЛЫНЬ ШАХАРДУУ

Март hара түгэсөө. Хабарай хоёрдохи hара гараад байна. Эндэhээ тарилгын худэлмэри удахагүй эхилхэнь гээшэ. Тарашадай ажахынуудай «Сибиряк» нэгэдэл энэ жэлэй хабарай тарилгые ямар бэлэдхэлтэйгээр үгтахаяа байнаб гэбэл, эндэхи 114 трактораи 82-нь бэлэн гэhэн тоотой. Энэ нэгэдэлэй ахамад инженер Павел Юрьевич Седовой мэдүүлhэнэй ёhоор, К-700 түхэлэй дүрбэн трактораи заhабарилгань ехэл хүшэрхэн болошонхой. Эдэ тракторнуудаа бэлэн болгохо гэхэдэнь, запчастынууд дуталдана. Энэ түхэлэй тракторые мүнөө капитальна талаар заhабарилхадань, аяар 58 мянган түхэриг гаргашалагдаха байна бшуу. Ороohоной 42 сеялкын 34-ниинь бэлэн. Еловскын отделенидэ табан, Ахалигай отделенидэ гурбан сеялкэ үшөө заhабарилагдаагүй байhаар. Эдэнэр сеялкэнүүдээ бултыень бэлэн болгохо аргатай юм. Зүгөөр культиваторнуудаа заhабарилха гэхэдэнь, тэдэнэй хутаганууды олдохоёо болишонхой. Эндэ мүнөө бүхылөө 51 культиватор тоологдодог юм. Март hарын тэнгэй байдалаар эдэнэй хахадынь үшөө бэлэн болгогдоодуй. Анзаhануудтань стойконууд дуталдана.

Эдэ бүгэдэнhөө харахада, «Сибиряк» нэгэдэлэйхидэй байдалынь нилээд хүшэрхэн. Теэд тэдэ гараа хабсараад байна бэшэ, өөhэдынгөө арганууды бэдэржэ, тохёолдоhон энэ байдалhаа гарахые ороддоно.

М. ШАГДАРОВА.
Түнхэнэй район.

Мухар-Шэбэрэй районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхоздо даажа абаhан үнеэн бүриhөө жэлдээ дүрбэн мянганhаа дээшэ hү hаадаг hаалишад Анна Самуиловна Свинкина, Ирина Трифоновна Брылева, Прасковья Нефедовна Шамарина, Ульяна Нефедовна Иванова гэгшэдые нэрлэмээр. Тэдэнэр хара эреэн үүлтэрэй үнсэдые hаадаг юм. Ульяна Нефедовна үнгэрэгшэ жэлдэ үнеэн бүриhөө 4511 килограмм hү hаараа.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: hаалишан У. Н. Иванова.

С. БАЛДУЕВАЙ фото.

России Арадай депутадуудай VI съезд нээгдээ

МОСКВА. ИТАР—ТАСС-ай тусхай корреспондентнүүд Кремль соohоо мэдээсэнэ: Россий Федерациин гүрэнэй гимнын хүгжэм доро апрелиин 6-най үглөөгүүр Кремлиин Ехэ ордон соо Россий Федерациин Арадай депутадуудай VI съезд нээгдээ. 900 гаран депутат съезддэ ерэhэн байна.

Россий Президент Борис Ельцин съездын худэлмэридэ хабаадалсана.

Республикын Верховно Советэй Түрүүлэгшэ Руслан Хасбулатов оролто үгэ хэлээ.

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ПРЕЗИДЕНТЫН УКАЗУУД

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ОБОРОНЫН МИНИСТРЭЙ НЭГЭДЭХИ ОРЛОГШО ТУХАЙ

Россий Федерациин оборонын министрэй нэгэдэхи орлогшоор Кокошин Андрей Афанасьевичые томилхо.

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН АЮУЛГҮЙЕ САХИХА СОВЕДЭЙ СЕКРЕТАРЬ ТУХАЙ

1. Скоков Юрий Владимировичые урданайнь тушаалhаа сүлөөлөөд, Россий Федерациин аюулгүйе сахиха советэй секретарьяар томилхо.

2. Россий Федерациин аюулгүйе сахиха советэй худэлмэриие эмхидхэлэй талаар хангаха дурадхалнуудые 1992 оной майн 1 болотор бэлдэхыень Ю. В. Скоковто даалгаха.

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ГҮРЭНЭЙ СЕКРЕТАРЬ ТУХАЙ

1. Россий Федерациин Гүрэнэй секретарь Бурбулис Геннадий Эдуардовичые өөрынь гуйлтаар Россий Федерациин правительствын түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшын уялгануудhаа 1992 оной апрелиин 14-hөө сүлөөлхэ.

2. Хубилалтануудай политическэ бодомжые зохёохо ба бэелүүлхэ, Россий Федерациин дотоодын ба гадаадын политическэ хараа шугамай асуудалнуудта, граждан обществын политическэ партинуудтай ба ниитын худэлөөнүүдтэй харилсаа бэелүүлхэ, кадрнуудай политикын асуудалнуудта гол анхаралаа хандуулха гээд Россий Федерациин Гүрэнэй секретарь Г. Э. Бурбулиста даалгаха.

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ФИНАНСЫН МИНИСТР ТУХАЙ

Гайдар Егор Тимуровичые Россий Федерациин финансын министрэй тушаалhаа сүлөөлхэ.

РОССИН ФЕДЕРАЦИИН ФИНАНСЫН МИНИСТР ТУХАЙ

Барчук Василий Васильевичые Россий Федерациин финансын министрээр томилхо.

Росеин Федерациин Президент
Б. ЕЛЬЦИН.

Москва. Кремль
1992 оной апрелиин 2.

Буряадай Уран зохёолшодой холбоондо

ҮБЭР- МОНГОЛОЙ АЙЛШАД

...н Хитадай ...кын Үбэр... ...ито райо... ...одой хоо... ...холбооной ...ахай юм. ...өөр талын ...ондоо ха... ...гинуудаа ...ан абалса... ...ал тухайгаа ...олонхой.

...hэн Үбэр... ...хөлшодой ...ини ёбоной ...й Уран зо... ...дэ болобо. ...-Монголой ...ствын хү... ...холбооной

...түрүүлэгшын орлогшо Бай Чаожун (делегациие хүтэлбэрилэгшэ), Буряадай Уран зохёолшодой холбооной правлениин түрүүлэгшэ Баир Сономович Дугаров гэгшэд уулзалгада хабаадалсаhан хоёр талынгаа түлөөлэгшэдтэй танилсуулба.

— Буряад орондо хабарай hайхан саг ерэжэ байна. Бидэшье танай урда зүгтэ ородог Хүх-Хотоhоо байгаалинин энэ дэмбэрэлтэ хаhада халуун мэндэ баяраа нэмэжэ асарбабди. Урда тээнь манай нютагта золгоhон буряад нүхэдөө дахинаа харахадамнай аятай hонин байна. Буряадай уран зохёолшодтой эхилhэн хани харилсаамнай саашалаа улам үргэдэхэ, хүгжэхэ ёhотой,—гэжэ нүхэр Бай Чаожун уулзалгын үедэ мэдүүлэ.

Айлшадай делегациин бүридэлдэ: Үбэр-Монголой Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ делегациие хүтэлбэрилэгшын түhалагша Залгаху; Үбэр-Монголой Уран зохёолшодой холбооной хүндэтэ түрүүлэгшэ Одсэр; Үбэр-Монголой уран зохёолшодой гадаадын харилсаанай талаар секретарь Ман Шудэ; Үбэр-Монголой парткомой пропаганда ба агитацнин таhагые даагшын орлогшо Баатар; Алашаниин аймагай парткомой пропаганда ба агитацнин таhагые даагша Дорж гэгшэд ороно.

Хани халуун оршон байдалда үнгэрhэн уулзалгын үедэ, айлшадаа амаршалан, аятай hайнаар амаржа, Улаан-Үдэ хотын үзэсхэлэн газарнуудтай танилсахыень, зохёохы ажалтантай уулзахыень хүсэжэ, хэрэг ажал түхайгаа манай уран зохёолшод Ц. А. Жимбиев, Ц-Д. Д. Дондокова, Ц. Н. Номтоев, Ц-А. Д. Дугарнимаев, Ц. Р. Галанов болон бусад хөөрэжэ үгэбэ.

Б. НАМДАКОВ.

УНШАГТЫ, ТАНИЛСАГТЫ:

1-дэхи нюурта. «Үдэр бүхэндэ ашаг үрэтэйгөөр худэлжэ...»— Буряад Республикын Министрнүүдэй Советэй Түрүүлэгшэ В. Б. Сагановтай хөөрэлдөөн.

Агрономуудай республиканска зүблөөе угтуулан.

2-дохи нюурта. Дэлгүүрэй оршондо түрэhэн бодолнууд. «Иимэ бэшэ гэжэ намайе үнэншүүлыт».

3-дахи хуудаhанда. «Буряад хэлэн — Байгал далай»—hурагшадай республиканска олимпиадаhаа.

4-дэхи хуудаhанда. «Зүүн зүгэй эмшэлэлгэ» гэhэн шэнэ ниитэ гаршагай түрүүшын ниитэлэлгэ.

Соведүүд ба ажабайдал

БАГА СОВЕТ БАЙГУУЛАГДАА

Засаган байгуулалтануудай хүбилгалдажа, элдэб янзадоо, шэнэ юумэнүүдэй бии боложо байхада, гайхаха юумэн үгы болонхой. Шэнэ, зохисотой онол арганууд бэдэрэгдэнэ ха юм. Арадай депутадуудай Кабанскын районно Соведэй ээлжээтэ сесси боложо, тэрэнэй түрүүлэгшээр Л. Б. Линхоевые һунгаа бэлэй. Тэрэнэй удаа райсоведэй президиумэй заседани үнгэргэгдэжэ, Бага Совет байгуулба. Ингэжэ президиумэй орондо шэнэ орган—Бага Совет бии болобо гээшэ.

Энэ Бага Соведэй заседанида районой нютагуудай зайһанууд хабаадажа, газарай реформо бэлүүлхэ талаар арадай депутадуудай VI сессийн шийдхэбэринүүдэй хэр бэлүүлэгдэжэ байһан тухай асуудал зүбшэн хэлсээ. Газарай реформын талаар районно комитедэй түрүүлэгшэ Н. И. Сокольников энэ асуудалаар тоосоо. Тэрэнэй хэлэһэнэй ёһоор, энэ реформо ехэл хүндөөр бэлүүлэгдэжэ байна. Энэ асуудалаар Россин, республикын хэмжээгээр олон документнүүд абтанхай. Үнгэрһэн жилдэ газар нютагай Соведүүдэй мэдэлдэ үгэхэ талаар ехэ юумэн хэгдээ. Энэ үедэ олон шухала асуудалнууд гараһан байна. Бүхыдөө 22 мянган гектар газар нютагай Соведүүдтэ үгтэнхэй. Энэ хадаа, түрүүлэгшын хэлэһэнэй ёһоор, бага. Газарай зарим хүбі фермернүүдтэ, хамһабариин ажахынуудта үгтэнхэй. Гадна Бабушкин городой, Селенгинск поселогой хүн зондо дачын газар таһалжа үгэхэ баһал шухала болонхой.

Газарай түлөө түлөөһэ түлэхэ тухай Хуулиин гараһанай һүүлээр олон асуудалнууд гарана. Энэ асуудалай нютагай Соведүүдэй хэмжээндэ шийдхэгдэдэг болоогүй сагта тэрэнние бэлүүлхэ эрмэлзэл нютагай захиргааанда бии болохогүй гээд тэмдэглэгдээ. Харин мүнөө үедэ газарһаа абтаһан мүнгэн районой бюджедтэ сэхэ ороно. Үнэн дээрээ энэ мүнгэн нютагай захиргааанда орохо ёһотой. Тиигэбэлнь, энэ хүдэлмэри хэгдэжэ болохо байна. Сабшалангай, саад, огородой газар абаха талаар олон асуудалнууд Н. Н. Сокольниковто табигдаа. Нютагай захиргааануудай хилэнүүдые эли тодо болгохо хэрэгтэй. Энэ асуудалда онсо анхарал хандуулжа, газарай реформые бэлүүлгэдэ хам оролсохо ёһотой гээд райсоведэй түрүүлэгшэ Л. Б. Линхоев мэдүүлээ.

Тэрэшэлэн районой хүдэлмэришэдэй поселогуудай зондо хартаабха тариха газар таһалжа үгэхэ асуудал шийдхэхые дурадхаа. Зунай үедэ үмсын малда бэлшээри үгэхэ асуудал баһал шухала болонхой. Эдэ болон бусад асуудалнуудаар Бага Совет тусхай шийдхэбэри абаа.

Арадай депутадуудай районно Совет тухай асуудал харагдажа, шийдхэбэри баталагдаа. Ингэжэ районно Соведэй хүдэлмэриин документ бии болобо гээшэ. Энэ Россин, Буряад Республикын документнүүд дээрэһээ үндэһэтэй. Бага Соведэй үүргэ ба үилганууд хараалагдаа. Тэрэнэй үүргэ президиумһээ нилээд үргэн байха юм. Сессинүүдэй хоорондо районно Соведэй эрхэ түлөөлэгэнүүд [illegible]дүүргэхэ. Харин тэрэнэй заседани һара бүри үнгэргэгдэжэ байха юм. Райсоведэй депутадуудай саг үргэлжын комиссинуудай хүдэлмэриин гол шэглэлнүүд хубилгаддаа.

А. ЧЕРКАШИНА.

Хүдөөгэй ажалшадай анхаралда

ХАГДА ГАЛДАХАДА, БАЙГААЛИДА ХОХИДОЛТОЙ

Байгаалияа хамгаалха, ургамалнуудай болон амитадай аймагуудые, газарай хүрьһэнэй, ой модоной баллгые ажахыдаа, мүн үйлэдбэридөө хэрэглэхэдээ, эдэ бүгэдэндөө аша үрэгүйгөөр, бодожо үзэнгүйгөөр хандадаг байнабди. Эгээл энэ хэлэгшэеэ тодорхойлхо болоо һаамнай, нэн түрүүн ногооной түргэнөөр гарахын тула хабарай эхин һарада хагда шатаалга болодог.

Республикын олохон районууд жэл бүхэндэ хагдаяа шатааба, галдабабди гэлсээд, айхабтар ехэ хохидол тохёолдуулдаг. Хаташаһан ногоо, хадагдаһан полинуудай ургамалнуудай үзуурыень шатаахадаа, нёдондоной үлэгдэлнүүдһээ, хороо шүмүулнуудһаа болон бог үбһэнэй үрэһэнһөө сүлөөрхые оролдодог гээшэбди. Зүгөөр хүнүүд зарим ушарта ямар ушарай тохёолдохёо байһыень, юрэдөө, ойлгодоггүй. Юуб гэхэдэ, хатаһан ногоон, хадагдаһан полинуудай үзуур элдэбын микроорганизмуудай аша түһаар органическо-минеральна орёо үтэгжүүлгэ боложо, газарай хүрьһэнэй үрэжэлдэнь һайн нүлөө үзүүлдэг байха юм.

Хагдаяа шатаахынгаа урда тээнь тэрэмнай ашаг үрэ үгэдэг юм гү, али тодхор асардаг юм гү гэжэ һайса бодомжолжо үзэхэ хэрэгтэй хаш. Нэн түрүүн хагдан тухай тогтоё. Хүрьһэн-ургамал—байгаали гэһэн биогеоценотическа орёо гуримай таһаршагүй хубинь хадаа хагдан, мододой, бургааһадай набшаһа намаа, шэлбүүһэн гэхэ мэтэ болоно. Энээнгүйгөөр оршон тойронхи байгаалимнай хэм түхэлдөө ажамидаржа шадахагүй байна ха юм.

Хагдан, газарай хүрьһэн дээрэхи дэбдихэр хадаа температурна болон үһанай гуримда сэхэ нүлөөлдэг байна бшуу. Хэрбээ хагдатай байхадаа, газарай хүрьһэнэй температурын ондоо болон хубилдагынь, мүн тэрэнэй уналга, хүйтэн бололгонь баһал нилээд аалидадаг байха юм. Тэрэнэй ашаар олон жэлэй ногоон хүйтэн үбэлые ядамаргүй дабажа гарадаг шуу. Тэрээнһээ гадуур хагдан гээшэ газарай хүрьһэн дээгүүр тон адляар саһа тогтоодог байна. Мүн лэ тиихэдэ үбэлэй сагта хагдан газарай хүрьһые «бөөмэйлэн» абажа, хабарай һарануудай туршада тэрэнэй гэдэхэдэнь, дулаа үгэхэ элшэ хүсыень багаар гаргашалдаг гээшэ. Хагдан хадаа газарай хүрьһэнэй үрэжэлтэ хубиинь һайжаруулха хэрэгтэ нэн түрүүн һайнаар нүлөөлдэг гэхэдэ, алдуугүй. Хагдаяа галдахадамнай, тэрэнэй органическа бүхы талань (92—94 процентнь) шатажа һаладаг, харин үнэнэнэй зүйлынь (6—8 процент) үлэдэг юм. Хэрбээ хагданай өөрөө һарниижа, һалаа гээшэ һаань, тэрэнэй зарим хубинь газарай үрэжэл болгогдоно, үлэгшэ хубинь газарай хүрьһэндэ тэжээлтэ бодосуудай нэмэри болгогдон үлөөгдэнэ бшуу.

Хэнэйшье мэдэнээр, газарай хүрьһэнэй үрэжэлтэ талыень 1 сантиметрээр һайжаруулха гэбэл, адагынь 100—200 жэл хэрэгтэй болодог ха юм. Тиимэнээ энэ талаар байгаалиингаа хоорондохи харилсааень эбдэжэ яашье болохогүй. Хүнүүдэй бодолгүйгөөр хэнэн ажалынь һүүлэй һүүлдэ газарай хүрьһые һархиин унагаана, үрэжэлтэ хубиинень үгы болгон һалгаана. Энээнэй дахинаа һэргээгдэхэнь ехэл хүшэрхэн. Тэрээнһээ гадуур хагдан үбэлэй үедэ адууһа малай, мүн туруута ангуудай бэлшэжэ олохо нэмэлтэ тэжээл болодог шуу.

Хагда шатаахада, ямар тодхор ушардаг бэ гээд хараад үзээл даа. Хагдаяа галдахадамнай, байгаалиин биологическа эрьесэдэ бии байһан органическа талань, илангаяа азот үгы шахуу болоно. Хүрьһэн ургамал хоёрой хоорондохи харилсаанинь таһардаг байна. Хагданай, дэбдихэрэй үгы болошоходонь, хүрьһэнэй үһанай болон физическэ байгуулалтань муудажа эхилдэг. Сэлэнгэ мүрэнэй эрье шадархие ажаглан харахадамнай, хабартаа галдагдаһан участогуудай хүрьһэниинь ехээр хардаг байна. Тиихэдээ нимэ газарай шиит нойтониинь һалхинда үлеэгдэхэдээ, хүрьһэниинь түргэнөөр хатааг дана бшуу. Зарим жэлнүүдтэ июль һарын лэ бороогой һүүлээр тэндэнь ногоон ургадаг байха юм.

Олохон зүйлэй ургамалнуудай гүлгэдынь хүрьһэнэй дээдэ таладань байдаг хадаа хабарай, намарай үедэ хагда шатаахадань, хосоржо һаладаг. Энэ талаар республикын ургамалнуудай аймаг айхабтар ехээр хохидолдо ородог байха юм. Манай республикын аяар арбаад процент шахуу ургамалнуудынь Улаан Дэбтэртэ оруулагданхай. Хагда галдахада, илангаяа алим жэмэстэ ургамалнууд—алирһан, хара нэрһэн, хүхэ нэрһэн, үхэр нюдэн, улаагана, ташаргана үгы хэгдэдэг байна. Амитадай аймагта баһал ехэ тодхор асарагдадаг гээшэ. Мүн хагда галдахадамнай, йодоор дутамаг байлга бүри ехээр дээшэлдэг байха юм.

Хагдаяа галдаад, тэрэнэй хойноһоо харууһа хээгүй дээрэһээ хүшэрхэнөөр бэлэдхэһэн үбһэ тэжээлнай шатажа, баһал тодхор ушаруулна. Хагда галдалга ой модоной түймэртэй сэхэ холбоотой гэжэ бү мартаа. Республика дотор жэл бүхэндэ айхабтар ехэ талмайн модод шатажа, ой модоной ажахыда тодхор асархаһаа гадуур байгаалинн арюун сэбэр байлгада муугаар нүлөөлдэг байна. Байгалай ой модоной туршалгын станциин мэдүүлһэнэй ёһоор, республика соо болоһон бүхы түймэрэй 30 процентнь хагда галдаһанһаа эхитэй гэжэ элирүүлэгдэнхэй. Буряад Республикын Ой модоной ажахын министерствын хүдэлмэрилэгшэ В. Лошаков ой модоной түймэрэй гасалан тушаа, хабарай хагда галдахада, ямар тодхорой ушардаг тухай республиканска газетэнүүдэй хуудаһанууд дээрэ гэмтэ нюурнуудые нюуса нөөсэгүйгөөр бэшэдэг, шүүмжэлдэг байха юм.

Хагда галдахада, мүн түймэрэй гарахада, хүрьһэн соо хэдэн мянгаадаараа байрлагшад баһал хосордог. Тэдээндэ анхарал тон хэрэгтэй болоно. Манай Забайкалиин эрхэ байдалда газарай хүрьһэнэй ородоол нэгэ грамм соо миллионһоо үлүү микроорганизмуудаа—газарай хүрьһэнэй болон газарай нюруу дээрэхи органическа материалнуудые буйлуулан болбосоруулдаг, газарай үрэжэлыень һайжаруулдаг амиды амитад байдаг юм. Хүрьһэнэй микроорганизмуудаа—үтэнүүд, хорхой шумуулнууд, газар малтадаг хорхойнуудаа—эдэмнай бултадаа байгаалиимнай сэгнэшэгүй баялиг, биологическа орёо лаборатори, үрэжэлтэ хубиинень хадагалжа ябаха бодото «эзэдынь» мүн болоно. Зүгөөр хүдөө ажахын ургамалнуудта хоро хүргэдэг шумуулнууд баһал байгаа юм бэзэ. Туһатай, хоро хүргэдэг хорхой шумуулнууд гэжэ гал гээшэмнай илгангүйгөөр бултыень улаан дүлөөрөө һалгана бшуу.

Түймэрэй, хагда галдаха үедэ кислород ехээр һорогдожо абтаад, углекислэ газ айхабтараар гаргагдадаг байна. Газарай хүрьһэнэй органическа бүридэлынь үгыржэ, үрэжэлтэ хубинь бага болгогдоно. Ушар тиимэнээ газарайнгаа хүрьһэндэ гамтайгаар, эзэн ёһоор хандаха гээшэ мүнөө үедэ тон ехэ удха шанартай. Энэ талаар хагдаяа галдахадаа, бодомжотойгоор, урид хараалагдаһан түсэбэй ёһоор ябуулбал, бидэ газарайнгаа һайханиие хаража ябаха аза талаантай, хүрьһэнэйнь үрэжэлтэ талыень дээшэлүүлжэ шадаха аргатай байха жэшээтэйбди. Манай ородоһоной аша туһань энэл ха юм.

В. ДУГАРОВ,
Россин Науканнуудай академиин Сибириин отделениин Биологиин институтай газарай хүрьһэ эрхилхэ ба агрохимиин лабораториие даагша, хүдөө ажахын эрдэмэй доктор.
К. ОСИПОВ,
ургамалнуудай нөөсын талаар лабораториин ахалагша научна хүдэлмэрилэгшэ, биологиин эрдэмэй кандидат.

ҮНЭТЭЙ БОЛОНГҮЙ ЯАХАБ?

Республика доторнай бии байһан кондитерска хэдэн фабрика өөһэдынгөө продукцыар хүн зониие яһала хангадаг һэн. Гэбэшье һүүлэй жэлнүүдтэ түүхэй эдээр дутуу хангагдаһанһаа боложо, элдэб янзын конфетэ наймаанда харагдахаяа болёо шахуу. Иигэжэ эдэ фабриканууд нилээн хүндэ байдалда ороһон юм. Иимэ эрхэ байдалда ажамидархын тула ажал эмхидхэлгын түрүү онол арганууд үйлэдбэридөө нэбтэрүүлжэ эхилээ һэн. Жэшээлхэдэ, Улаан-Үдын кондитерска фабрикын коллектив арендэ подрядай гуримаар ажаллажа эхилэнхэй. Тус предприяти ородоол гурбан, онсолбол, бисквитнэ, карамельнэ, конфетнэ цехүүдтэй. Эндэ 430 гаран хүдэлмэрилэгшэд ажаллана. Анхан зуу холо гаран продукци үйлэдбэрилэгдэдэг байһан һаа, мүнөө 80 гаран янзын эдеэ хоолой зүйлнүүд гаргагдана.

— Байгша оной эхинһээ манай фабрикын продукци ехэ үнэтэй болоо. Хэрэгтэй бүхы түүхэй эд биржэһээ абахада, иимэ үнэтэй болонгүй аргагүй. Жэшээлхэдэ, нэгэ килограмм элһэн саахар 83 түхэригөөр худалдан абанабди. Иигэжэ саахар, гурил, тоһо, маргарин болон бусад түүхэй эд биржэһээ абажа, дуталдахаяа болёобди. Нэгэ халаанай туршада 9 тонно конфетэ, 18 тонно печени, 2 тонно вафли гаргагдана. Жэлэй эхинһээ хүдэлмэришэдэй салин дээшэлүүлэгдээ. Һарын дунда зэргын салин хүлһэн гэхэдэ, 2,5 мянган түхэриг болоно. Һүүлэй үедэ ажалай журам шангадаа: печени, конфетэ хулгай хэһэн хүн тэрэ дары ажалһаа сүлеёлэгдэнэ, — гэжэ фабрикын ахамад инженер В. Б. Макаров хөөрэнэ.

Цехүүд предприятиин ута, томо байшан соо оршоно. Конфетэ үйлэдбэрилдэг цех соо элдэб оньһон түхеэрэлгэ харагдана. Сааһаар орёогдоһон конфетэ шугамаар дамжан ерэжэ, хайрсагуудаа соо хэгдэнэ. Хайрсагай дүүрэхэдэнь, хүдэлмэрилэгшэд бэлэн продукциин участогта абаашана. Тэдэнэрэй ажал оньһожоруулагданхай. В. Д. Синегрибова Зүүн Сибириин технологическа институт дүүргээд, 17 жэлэй туршада цехэй начальнигаар худэлнэ.

— Манай цехтэ гурбан лини байха ёһотой юм. Арбаад жэлэй саана 160 янзын конфетэ үйлэдбэрилдэг байхадаа, гурбан лини хоёр халаанай туршада ашаглагдадаг һэн. Харин мүнөө арайл гэжэ нэгэ халаанда худэлгэгдэнэ. Табяад хүн халаанай туршада худэлжэ, 9 шахуу тонно продукци гаргана,—гэжэ цехэй начальник В. Д. Синегрибова хэлээ һэн.

Гурбадахи дабхарта карамельнэ цех оршодог юм. Бусад цехүүдтэ орходоо, эндэ үсөөн зон худэлдэг гээд обёорхоор. Тиигэбэшье тэдэнэрһээ дутуугүй продукци гаргана. Цехэй начальник В. Г. Алимасовагай хэлэһэнэй ёһоор, халаанай туршада 34 хүн ажаллажа, дүрбэн сортын 9 тонно карамель худалдаа наймаанда эльгээнэ. Цехэй урда талада жэмэсэй шүүһэн соо саахар зарсаажа, монпасье хэдэг участок оршоно. Эндэ дүршэл шадабаритай худэлмэрилэгшэ Н. Гуленко худэлжэ, үгтэнэн даабари сүм дүүргэдэг. Машинист А. Федосеева, конфетчица В. Темникова, С. Шахова болон бусад үрэ бүтээсэтэйгээр худэлжэ. түрүүшүүлэй тоодо оронхой.

С. БАЛДУЕВ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: конфетэ үйлэдбэрилдэг цех соо; конфетчица В. Темникова; Н. Гуленко.

Авторай фото.

Дэлгүүрэй оршондо түрэһэн бодолнуудаа

ИИМЭ БЭШЭ ГЭЖЭ НАМАЙЕ ҮНЭНШҮҮЛ

Хубилган шэнэдхэлгын ёһотоор бодомжологдонгүй ябуулгадаһан ушарһаа манай олон һалбарита ажахынуудһаа, олон үндэһэ яһатанһаа бүридэһэн гүрэн түрэдэ анхан үзэгдөө харагдаагүй худхаляа хуймаан боложо байна.

Политикада абаад харабал, элдэб арга, мэхэ гохо хэрэглэн, бэе бэеэ муушалһаар, доромжолһоор засагта дуташагшад захагүй олон. Үлүүсэ «дэбэрэн» гарахадаа, искусствын бэлигтэнэй бүтээһэн түүхын хүшөөнүүдые бутар сохин һандааха, үндэһэ яһатанай хоорондын харилсаа гуримшуулхаар зэбсэгтэ зүришэлдөөнүүдтэ хүрэхэ—иимэл туйлдаа ерэһэн саг лэ даа.

Экономикодохи байдал тайлбарилһанайшье үлүү ха. Арад зон элдэб эсын найдуулгануудһаа эсэнхэй, политикануудай үйлэ, хэрэгүүдые бэе дээрээ гүйсэд мэдэрэнхэй. Үйлэдбэри, тэрэнэй хоорондын холбоон һалгаагдаа, экономико үндэһэндөө хүрэтэрөө һандаргаагдаа. Үлэһэн нөөсэнүүдээ андалдаа-нэлгэлдээндэ оруулганхайбди. Үгышье һаа, коммерческэ эмхинүүд, биржэнүүд нишэ-тиишэнь угза татан тараана. Уламжалан банкын кредидүүд нэгэ регионһоо нүгөөдэ руу зөөлгэн нүүлгэгдэһөөр.

Ямар бүлэг зон коммерческэ хэрэгүүдтэ илангаяа урагшатайб? Олондо мэдээсэл дамжуулдаг хэрэгсэлнүүд соо эдэнэр тухай яһала бэшэгдэнэ. Харин тиихэдэнь жиирэй, юрын худэлмэрилэгшэд лэ оһол байдалда орожо, «хамараа сохюуланхай», хармаанаа хооһолууланхай бшуу.

Арадай үргэн хэрэглэлэй эд бараа ехээр, хямдаар гаргаха тухай асуудал мүнөө хэнэйшье һанаа зобооногүй, харин хайшан гээл һаа, бизнес хэхэб гэхэ гү, али андалдаа-һэлгэлдээгээр амяа яажа тэжээхэб, ажалша коллективээ хамгаалхаб, гэһэн асуудал түбхын түрүүндэ гарана ха юм. Анхандаа һалбари хүгжөөхэ, продукци үйлэдбэрилхэ талаар жэлэй, мүн хольцы хараата түсэб (гүрэнэй захил) баталагдадаг һэн, хэн юу, хэды зэргээр хэхэб гэжэ мэдээжэ байгаа ха юм. Түүхэй эд, оньһон хэрэгсэлнүүд хэлсэгдэһэн янзаараа ородог һэн.

Юу хэлэхэб, мүнөө хүн зон социальна хэдэн—гурбадүрбэн бүлэг боложо хубаараа гэжэ ойлгосотой, юрэ хараадшье ойлгохоор. Илангаяа сэнгүүдэй дээшээ эгсэ «һүрэһэннөө» хойшо үгытэйшүүл бүришье хооһорбо. Ганса бэе, наһатай зон, хүлэлдэггүй пенсионернүүд, инвалидүүд, олон үхибүүтэй айл бүлэнүүд, студентнэр, тэдэнэй удаа арадай гэгээрэлэй худэлмэрилэгшэд, медигүүд, колхоз, совхозуудай худэлмэришэд-юрэнхыдөө диилэнхи олон зон ааб даа.

Нимэ эрхэ байдалда захиргаанай албан —гүрэнэй ба гүйсэдхэхы органууд бүри үдэнэ, олошорно. Элдэбын комитедүүд бүриллөө, энээнһээ гадуур республика, хизаар, областнуудта, город, районуудта, хүдөө һуринуудта өөрын мэдэлэй бүлэг зонтой захиргаанай толгойлогшонор томилогдобо. Эдэнэрэй үдэр бүри ургажа байһан гаргашануудые бүглэхэ, хаахын тула олон ондоо «мэхэ гохотой» Хуулинууд зохёогдоно. Жэшээлбэл, предприятинуудта, хүн зондо налог тохохоо эхилээд предприяти үмсэлэлгэ хүрэтэр Хуулинууд гэзд онсолоё. Миниии ойлгоходо, бюджедэй «халааһа» нэгэ дахин бүглэхэ-хаахын тула нютагай эрхэ байдалые хараада абангүй, худалдаа наймаанай, бусадшье предприятинуудые үмсэлэлгөөр дашууралга болоно. Ажалша коллективэй хабаадалгагүй шахуу предприятиин, эмхи зургаанай эд зөөри хубаарилагдана. Үмсэлэлгэ, олзын хэрэг эрхилэлгэ хадаа дэлгүүрэй үеын бодото үзэгдэлнүүд гэбэшье, ушар бүхэндэнь нютагай, предприятиин онсо шэнжэ заатагүй хараада абтаха ёһотой гэзд һанагдана.

КПСС-эй зонхилхо үедэ нэгэ хүнэй бусаһаа булюугаар илгаран, дура зоргоороо болодог ёһые бидэ эрид шүүмжэлээ һэмди Тезд мүнөө тиимэ үзэгдэл үгы гэжэ гү? Бии, юрэл тарааг һэлгэгдээ. Демократиин гү, али парламентын гү, үгышье һаа, консерватиика хүсэнүүдэй булюу шангаар засагта аһалга, алинайнь дарлалтаб гэзд илгаруулан хэлэхэнь бэрхэтэйшье һаань, урданайхидаал адли дарлалта бии. Арад зондо ойлгогдоогүй, хуймаата саг болоо.

Иимэ эрхэ байдалда удхаараа хоорондоо зүришэлдөөтэй Хуулинууд, указууд, тогтоолнууд гаргагдана. Арадай засаг, демократи тухай, предприятинуудай, хүн зоной эрхэнүүдые хамгаалха тухай хөөрэлдөө, шашалдаанай үүсхэгдэбэшье, хэрэг дээрээ хэгдэһэн юумэн үгы.

Засаг баригшадай политическэ үйлэ хэрэгүүдтэ үнэншэхэнь бэрхэтэй болонхой. Жэшээлбэл, СССР-ые тэрэ зандань үлөөхэ тухай арад зомнай 1990 оной март һарада болоһон референдумэй үедэ мэдүүлээ бэлэй. Тезд энэ һанамжа огто тоогдоогүй. ГКЧП-гэй үедэ үнэхөөрөө хуушан гурим хамгаалһан зоной гэм зэмдэ орохонь ойлгосотой ааб даа. Тезд демократическа хүдэлөө дэмжэһэн, мүн бусадшье коммунистнууд юундэ өөрэгүй зэмэлэгдэхэ болоо юм? Ганса хүсэн, ганса засаг байха бэшэ, харин хажуудань эб нэгэншье гээ һаа—эб нэгэн, зүришэлдөөтэ гээ һаа—зүришэлдөөтэ хүсэнүүд бүрилдэхэ ёһотой ха юм.

Саашань гэбэл, 1991 оной декабрь һарада Беловежскэ тужада бүрин эрхэтэ гүрэнүүдэй гурбан толгойлогшонор союзна правительства-һаа, арад зонһоо асуунгүй Союзые һандаргаан бутаргааһан байна. Нормативна бүхы актнуудые хазагайруулан. СССР-эй Верховно Соведые тараагаа. Үшөө нэгэ жэшээ, 1990 оной декабриин 24-дэ «РСФСР-эй эд зөөри тухай», 1990 оной декабриин 25-да «РСФСР-тэ предприятинууд ба олзын хэрэг эрхилхэ ажал ябуулга тухай» Хуулинууд баталан абтаа һэн. Эдэ Хуулинууд предприятинууд ба нэгэдэлнүүдэй эд зөөриеэ эдлэжэ, бэеэ дааниг байха эрхэ олгоһон юм. Манай «Буряатлесторг» ассоциацида тон шухаг, хабаатай байгаа. Тезд үнгэрһэн жэлдэ абтаһан хөёр Хуули, онсолбол, «РСФСР-тэ гүрэнэй ба муниципальна предприятинуудые үмсэлэлгэ тухай», «Буряадай ССР-тэ предприятинуудые гүрэнэй бэшэ болгохо, үмсэлхэ тухай» Хуулинуудай ёһоор дээрэ үгтэһэн эрхэнүүд үндэһэгүй болошоно. РСФСР-эй Верховно Соведэй, Буряадай ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй 1991 ондо абтаһан тогтоолнуудые үшөө нэмэжэ дурдамаар. Эдэ документнүүд соо иимэ мүрнүүд бии: «РСФСР-эй, Буряадай ССР-эй дэбисхэр дээрэ байгуулагдаһан бүхы концерн, ассоциаци, корпораци, бусад нэгэдэл, предприятинууд эдэнэй бүридэлдэ ородог подразделенинууд тушаа засаг захиргаа бэлүүлхэ, тэдэнэй эд зөөри өөрын дураар мэдээд хубаарилха, гүрэнэй предприяти бии болгохо, байгуулламжыень хубилгаха, үгы хэхэ, хүтэлбэрилэгшэдые томилхо, ажалһаань гаргаха, бусадшье заабари үгэхэ эрхэгүй».

Юунэй тулада хоорондоо зүришэлдөөтэй Хуули, Указууд абтана гээшэб? Хуули зохёон гаргадаг органуудай, гүйсэдхэлгы засагай үүргэнь ямар бэ? Президент өөрынгөө аппарадтай, премьер-министр өөрынгөө аппарадтай бодото һуурринуудынь алим бэ, РСФСР-эй Верховно Совет гээшэнь хаанаб гэжэ илгаруулхань мүнөө болотор бэрхэтэй. Хэн, юунэй түлөө харюусанаб? Тобшоор хэлэбэл, арадай демократическа засаг гэжэ нэрэтэй засагнай арадтайгаа зүбшэл, хэлсээ баринагүй. Жэшээлбэл, Сэнгүүд тушаа. Сэнгүүд бигдахада, [illegible] ажабайдал [illegible] рим бүлэг [illegible] баяжажа эхи[illegible]

Харин [illegible] 2-һоо үнэ [illegible] ба, хори, бу[illegible] хин—хизаар[illegible] шэлээ. Ямар[illegible] үгы. Хэнэй [illegible] сэнгүүд оро[illegible] рээл болоно, [illegible] хүлһэн орс[illegible] хин дээшэлэ[illegible] бүхы һалбар[illegible] Мүнөө ажа[illegible] хэрэгтэй м[illegible] түхэриг гэзд[illegible] рин олон [illegible] дэй салин [illegible] —600 түхэ[illegible] даа.

Дэлгүүрэй [illegible] абаһаар бии[illegible] бодотоор [illegible] заараа дэлгү[illegible] лөөшьегүй. [illegible] бэриеэ дэлгү[illegible] ха юмбибди. [illegible] жын, банк[illegible] хяаг мэтэ[illegible] һаань, худ[illegible] эд бараан [illegible] зын хэрэг [illegible] газарһаа нү[illegible] бараа шэглэ[illegible] гээр худалда[illegible] баряа аргагү[illegible] мэ үзэгдэлнү[illegible] та хэгдэхэ [illegible]

Нүгөө та[illegible] ческэ байда[illegible] тууригүй [illegible] КПСС-эй о[illegible] партинууд, [illegible] болоно. П[illegible] байха гарш[illegible] дуужа абат[illegible] Правительст[illegible] кын үглеө[illegible] тээшээ хуб[illegible] дээгүй байн[illegible] элдэб съезд[illegible] гресс зарла[illegible] орёо болгоо[illegible] бэе тээшэ[illegible] гануудһаа а[illegible]

Харин ба[illegible] рэнь сэгнэ[illegible] булисай, Б[illegible] ридалга [illegible] экономическ[illegible] стэнь хүрэг[illegible] бодолтойб[illegible] алдахагүй, [illegible] дыень лэ х[illegible] ха.

Мүнөөдө[illegible] нэйшье [illegible] ёһотой. Ха[illegible] демократиче[illegible] байгуулхые [illegible] али һалгаа[illegible] маа үргэлэ[illegible] Байгуулхы, [illegible] тай ямар [illegible] тоолнууд х[illegible]

Минии һана[illegible] захиргаанай [illegible] тогтоолгоор, [illegible] эрхилхэ х[illegible] дашууурһаа[illegible] мышленна [illegible] ажахын п[illegible] түбхын түр[illegible] тойбди. [illegible] эгээл шуха[illegible]

Эдэ асуу[illegible] тай зүбшэ[illegible] нимэ бэшэ [illegible] шүүлыт г[illegible] нэй» үнэ[illegible] байнаб.

РЕДАКЦ[illegible]
АЛЬНО - [illegible]
ТАҺАГҺА[illegible]

Манай [illegible] хитэй кор[illegible] **Доржиева[illegible]** намжаяа [illegible]

УЛААН-БААТАРҺАА МӨДЭЭСЭНӨ

ХАРИЛСАА ХОЛБООН ҮРГЭДЭНӨ

Һүүлэй хоёр жэлэй туршада Азиин түбиин оронуудтай харилсаа холбоон үргэдэнэ. Энээнэй урда жэлнүүдтэ имагтал социалис гүрэнүүдтэй нимэ харилсаа холбоон тогтоогдодог һэн. Мүнөө Япон, Урда-Корей, Хитад, Энэдхэг болон хүгжэнги бусад гүрэнүүдтэй худалдаа наймаанай-экономическа харилсаа тогтоожо, хүгжөөхэ хэрэгтэ горитой анхарал хандуулагдана.

1990 он болотор Япон 5 миллиард ненэй туһа хүргөө һэн. Тэрэнэй техническэ туһаламжаар эгээл томо трикотажна комбинат баригдажа, ашаглалгада оруулгдаа бэлэй. Мүнөө тус комбинат гүрэнэй жасада сүлөөтөөр һэлгэдэдэг валюта оруулжа эхилээ. Үнгэрэгшэ жэлдэ һайн дуранай туһаламжа болгон 26 миллион доллар үгөө һэн. Гадна хүнгэлэлтэтэйгээр 35 миллион доллар урьһалаа. Монголой тулишын-элшэ хүсэнэй промышленностиин предприятинуудта машина, түхеэрэлгэнүүдые, тэрэнэй запас хэрэгсэлнүүдые худалдан абалгада энэ мүнгэнэй ехэнхи хуби гаргашалагдаха юм.

Урда Корей бүхыдөө 450 мянган долларой компьютернуудаар 30 һургуули 1990 ондо хангаһан байна. Үнгэрэгшэ жэлдэ 1,2 миллион долларой үргэн хэрэглэмжэй эд бараа туһа болгон үгөө һэн. Гадна хүнгэлэлтэтэйгээр 10 миллион доллар урьһалаа. Урда Корей, Япондо жэл бүри 20 оюутад, стажер һурахаяа эльгээгдэнэ. Саашадаа тэдэнэрэй тоо бүри олошоруулагдаха юм.

Мүнөө Азиин түбиин 35 гүрэнтэй дипломатическа харилсаа холбоо Монгол тогтоонхой.

ҮМСЭЛЭЛГЫН АСУУДАЛНУУД

Худалдаа наймаанай, ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангалгын 2000 гаран эмхинүүд үнгэрэгшэ жэлэй июль һараһаа үмсын, кооперативна зөөри болгогдобо. Эдэ һалбаринуудта гүрэнэй мэдэлһээ гаргагдаха предприятинуудай 90 процент болоно. Аукцион дээрэ энэ эмхинүүд худалдагдаһан байна.

Һүүлэй тоо, бүридхэлэй ёһоор, ниитын адууһа малай тоо 2,5 [illegible] Мүнөө [illegible] малшадай [illegible] төө.

Һүүлэ[illegible] Монголд[illegible] талмай б[illegible] жэн мет[illegible] нэйнь 3,9[illegible] метр гүр[illegible] эмхи зуг[illegible] лион дүр[illegible] тэдэй м[illegible] рын 64 [illegible] бэн хото[illegible] байрын [illegible] процент [illegible] тэ байна[illegible] 60 проц[illegible] миллион[illegible] һууна.

Мүнөө [illegible] асуу[illegible] сэгдэнэ.

СНГ: тобшо һонинуудаа

ХАБАРОВСК. Түмэр замай транспортын инженернүүдэй Хабаровска институтай үндэһэ һуури дээрэ Росси дотор гүрэнэй түрүүшын түмэр замай академи эмхидхэгдэхэнь. Һуралсалай удаадахи жэлэй эхинһээ эндэ гурбан шатын һуралсалай программа нэбтэрүүлэгдэжэ захалха. Тус академидэ тусхай дунда, тусхай ба дээдэ тусхай мэргэжэлтэй болохо арга боломжо бии. Академи дүүргэһэн хүнүүдтэ бакалавр болон магистрнуудай нэрэ зэргэ олгогдохо юм.

ИЖЕВСК. Удмуртиие түлөөлхэ Россин Федерацийн 13 депутадта республикын барилгашад захяа үгэбэ. Гэр байрануудай проект табидаг ба тэдэниие баридаг худэлмэришэд мүнөө орёо байдалда ороһой. «Налогой түлбэри хизаарлаха тухай асуудал шийдхэхэ, барилгануудта эльгээгдэдэг эльшэ хүсэнэй, материальна нөөсэнүүдэй, түхеэрэлгэнүүдэй түлөө түлбэрийн хэмжээе доошолуулха, мүн нэмэлтэ үнэ сэнгыень гуримшуулха гэжэ Россин Арадай депутадуудай VI съездэ хабаадагшадые гуйнабди» гээд захяа соонь хэлэгдэнэ.

БУРЯАД ХЭЛЭН—БАЙГАЛ ДАЛАЙ...“

Республикын һурагшадай олимпиадаһаа тэмдэглэлнүүд

Өнөөдэр Буряад оронноймнай нютаг бүхэнһөө сугтэй бэрхэ һурагшад ээлжээтэ республиканшаа үнгэргэхэсэ Улаан-Удын 1-дэхи интернат сургуулиин сугларба. Үглөөнһөө хойшо тус интернадай сугларба. Үглөөнһөө хойшо тус интернадай сугларба. Үглөөнһөө хойшо тус интернадай

Анхарагты, шэнэ ниитэ гаршаг:

ЗҮҮН ЗҮГЭЙ ЭМШЭЛЭЛГЭ

ТҮБЭД ЭМШЭД

Манай буряад арадшье Түб Азиин бусад арадуудтай адли хэр уг hаа наашаг нарата байгаалида бүрилдэhэн зүйлнүүдые ашагладаг зүүн зүгэй эмшэлгын онол аргануудые үе дамжуулан ажабайдалдаа хэрэглэhээр ерэhэн түүхэтэй. Элинсэгүүдэймнай энхэ элүүр, амгалан жаргалтай ута наhа эдлэжэ ябаха заяанда арадаймнай урда сагай эмшэ домшод ехэ габьяатай байhан юм даа.

Нютаг нютагуудта суутай байhан тэдэнэй нэрэ солые, арга шадабари тухайнь мүнөө үеынгөө зондо манай газетэ дуулгажа байха хүсэлтэй. Тиимэhээ hонин баримтатай, хүн бүхэнэймнай энхэ элүүр ажабайдалаа сахижа ябаха хэрэгтэ hургаал заабари боломоор материалнуудые уншагшадайнгаа эльгээжэ байхада, «Зүүн зүгэй эмшэлэлгэ» гэhэн ниитэ гаршаг доро толилжо байхаар хараалнабди.

Газетынгээ энэ номерhоо эхилжэ, саашадаа үе үе болоод лэ үгтэжэ байха дурсагдагша гаршаг доро журналист, манай газетын штатна бэшэ корреспондент Цырен Бадмаевич Чимитовэй дурсалтануудые мүнөө дурадханабди.

Түбэд эмдэ юртэмсэ дэлхэйн хүрьhэн дээрэ ургадаг ургамалай набша, сэсэг, үндэhэн, шэлбэ, олон янзын, жэмэстэ бургааhалиг мододой шэмэ шүүhэн, ан арьяатанай арһа шүрбэhэн, хүрэг яhан болон бусадшье тусгаар түхеэрэгдэжэ, ламын hургуулиин заабари аргаар буйлуулагдан бэлдэгдэдэг. Түбэд эмэй арга түби дэлхэй дээрэ мүнөө дэлгэрээд, саашадаашье мэдэгдээгүй үбшэ аргалха шэди шудалжа байhан саг.

10-20-30-40-50 онуудай үеэр манай Чисаанын дасанай түбэд медицинээр аргалдаг ёhотойл аргашад, түбэд эмшэд, олон янзаар аргалдаг байhан юм. Тэдэнэр өөhэдөө үбшэлhэнhөө дутуугүй екээр hанаата боложо, аюулта хорон үбшэнтэй эрид тэмсэжэ, бүхы бэлиг шадабарияа хэрэглэжэ, эритэ мэсэ барингүй, хурабшаадхын тоohон талхандал «Тан, Талхан» эмээр аргалжа, зонние элүүр энхэ болгожо байдаг hэн. Түбэд эмдэ химиин зүйл (бодос) ородоггүй, гансал байгаалиин гайхамшагта hайн hайхан хангал үнэртэй ургамал, ая гангаар анхилжа, арса жэмэсээр хангалтажа, хада хабсагайн хагаар охитожо, хамар сорьёжо байдаг түбэд эмнэлгын дом юм дэа.

Гансашье Чисаана нютагтаа бэшэ, холо ойгуур суурхажа, залуулжа-удаалуулжа, саада захань Санкт-Петербург хүрэтэр ошожо, наада захань нютаг нугаараа ябажа аргалдаг эмшэд-hудалшадые эндэ дурдая даа.

ОШОРОЙ ДАНДАР

Чисаанын дасанай шэрээтэ Зургаадайн Агваан гэшхүүрhээ буужа ябатараа халтиржа унахадаа, гэмэлтэhэн байгаа. Чисаана, Хэжэнгэ, Эгэтэ, Анаа, Шулуутайн дасануудай ба Хориин, Сэлэнгын дүүмэнүүдэй бэрхэ, бэрхэ hудалша эмшэдые, мүн баряашануудые асаржа, Агваание үзүүлhэн, барюулhан, эмнүүлhэн байгаа ха. Теэд hайн болоогүй.

Тэрэ үедэ Чисаанын-Эхинэй габжа Ошорой Дандар эмшэн дасанhаа худөө гарашаhан байгаа ха. Ерэхыень хүлеэжэ ядахадаа, зорюутые эльгээhэн гэхэ. Дандар ерээд, Агваание үзэхэдөө, арьбантнай бисаржа хахараа, гурбан жэлдэ hубайрhан гүүн адуунай арьбан табижа, халуулаа hаатнай, эдэгэхэ байна гээ hэн ха. Агваан хэлэхэдээ, амитание алуулха аргамгүй, нүгэл-шэбэл, агуулдаа амидаржа ябаг даа гэжэ мэдүүлээ hэн ха. Агваанай аялха саг дүтэлөөд, үе сагуудые hэтэ хаража, олон зүйл уридшалан хэлээ гэлсэдэг. 1914—1917 онуудай ба үнгэрhэн 75 жэлэй үе сагай байдалые хэлэхын хажуугаар, «Алха алтаар аяга эдеө олохогүйш» гээ hэн ха. Мүнөө энэ үемнай тудалдажа байна гү?...

ДАНДАРАЙ ДУГАР

Дугар Чисаанын ласанда гэбшэ болотороо байhанаа, худөө гаража hамга абаhан гэдэг. Аха Дандартаа ба Ешын Дампилда эмэй hургуули заалгаhан, hайса эмэй үбhэ түүhэн, тэрэнээ буйлуулhан байха.

Хурса хурдандаа түбэд арга шудалжа шадаhан хүн байгаа. Ямаршье медицинын инструменттэй бэшэ аад, нюдэнэй мана хюhажархидаг байгаа.

Цэрэнэй Доржо гэжэ хүн хоёр нюдэ харахагүй 4—5 жэлдэ ябаhанаа, Шэтэ хотын дээдэ зэргын нюдэнэй эмшэндэ аргалуулжа ядахадаа, гэртээ бусаhан байгаа. Дугар эмшэндэ хандахадань, донгорогоо гаргажа, ябууд нюдэнэйнь мана хюhажа хаяhаниинь хараха болоо hэн.

ЕНДОНОЙ САНДЭЛЭГ

Мухар гэдэhэнэй үбшые мүнөө сагта операци хэжэ аргалдаг гээшэ. Харин Сандэлэг эмшэн гурбан монсогор талхан эмээр «Олойн хиие» (аппендицит) эмшэлдэг байгаа.

Мүнөө сагай аргын байдалаар—скальпель барингүй, «Олойн хиие» түбэд эмээр аргалха хэрэгтэ Бэеын элүүрые хамгаалха министерствын hаналаа табиха хэрэг бэшэ юм аа гү?

НИМЫН БАЗАРХАНДА

Санданай Будажаб уhан тээрмын зээрэмхэйдэ баруун гараа хабшуулжархиhан ха. Гарынь мүрhөө эхилээд, гэдэргээ гараhан юм. Хургануудынь, сарбуунь бисаршаhан юумые Базарханда барижа, эмшэлжэ, эдэгээhэн байдаг.

ЖАМБЫН ШОЙЖОБ

Шойжоб түбэд эм удхахын хажуугаар уншалга, үлеэлгээр үбшэ зоболонгые үгы хэдэг эрдэмтэй аргаша, габжа байгаа. Жагты уншажа, саа үбшэнние сараагүй болотор үлеэгээд эдэгээжэрхидэг ёhотойл эди шэдитэй габжа түрэhэн байгаагша.

Эмшэн Ешын Дампил Богдын хүреэ ошожо, эмэй hургуули шудалhан «Баян Чисаанын хойморто» гэhэн статья соомни дурсагданхай. Ород хаанай басага аргалhан түүхэтэй.

Эмшэн Гармын Цэрэнбазар хэлэхэдээ: «Уушханай ханядан гээшэ 17 янзын байдаг юм. Тэрэние танижа аргалхада, ямаршьегүй аргада ородог» гэгшэ бэлэй.

Чисаанын дасан уншалгаараа, эм домоороо, арга эмшэлгээрээ 36 дасанай дундаhаа хүлгөөтэ үеын урда тээ суурхажа, мэдэжэ болоhон дасан дугангууднай байhан юм даа. Аргада ороhон арад зонние, аргалжа байhан лама багшанарые нэрлэхэдэ олон байна.

Чисаанын дасанай мэргэжэлтэй hудалша-эмшэдэй аргалhан жэшээнүүдые дурсаха, тоолохо болоо hаа, 21 ботинтой Юмэй ном hудартай зэргэшэхээр байха. Дээрэ үсөөхэн эмшэд дурсагдаба. Тиимэhээ эндэ хоёр нэгые нэрлэбэл: Бүрбэйн хубүүд аха дүүнэр—габжанар Шойдор ба Цэбэгжаб (Жамсаранайда үргэмэл), Дүнзэн габжа, Базарай Жана габжа, Цэрэнэй Ёндон гэбшэ, Гармын Цэрэнбазар гэбшэ, Шойнжуурай Гомбо гэбшэ, Сандэлэгэй Гэниндарма болон бусад, бултыень нэрлэхэ болоо hаа, олон даа.

Энэ үнгэрэгшэ хатуу шэрүүн сүбэй сагта тоогүй олон түбэд аргаар эмшэлжэ байhан эмшэдые ямараар туляагаа, зобоотооб даа? Эм домоо эндэ тэндэ, элдэбын нүхэ hүбэ соо нюуха, хадагалха тэрэнээ буйлуулжа, ябаад, аргалhан Чисаанымнай дасанай эмшэд, лама багшанарнай даа. Хэды ламанар хашагдаа, хаалгаа, сүлүүлээ, заруулаа, зайгуултааб даа? Теэд хэлэхын аргагүй хүшэр үе сагта амитан зондоо туhалжа байhан эмшэднайл даа.

Түбэд эмэй арга мүнөөшье ехэ туhатай, хэрэгтэй гэжэ hанагдаха байна. Хирургиин эритэ мэсын ба химиин бодосой орондо «Тан, Талхан» дээрэ бэшэ юм аа гү?

Ц. ЧИМИТОВ.

Загаhата нютаг.
Хэжэнгэ.

БУРЯАД НЭРЭНҮҮДЭЙ ТАЙЛБАРИ

Ц.

Цыбен (түбэд)—ажамидаралые ээмдэн засаглагша.

Цыбик (түбэд)—мүнхэ, хэтэлээ амиды.

Цыбикжаб (түбэд)—хэтэ мунхэ наhаар хамгаалагданхай.

Цыван (түбэд)—Цыбен гэжэ нэрэтэй адли. Ута наhанай түлөө уншалгын нэрэ.

Цыден, Цыдендамба (түбэд)—амилы, ажамидарагша; сэхэ оршуулхада—«ажамидарал баригша», хүндэтэ ямбатай.

Цыдып (түбэд)—ажамидарал үгэгшэ.

Цыжил (түбэд)—ажамидараараар хамгаалагданхай.

Цымбал, Сэмбэл (түбэд)—сэсэглэн hалбаралга.

Цымжид—Сэмжэд гэжэ нэрэтэй адли.

Цынгэ—Сэнгэ гэжэ нэрэтэй адли.

Цындыма—Сэндэма гэжэ нэрэтэй адли.

Цыпелма (түбэд)—ажамидарал арьбадхагша.

Цыремжит (түбэд)—жаргал, ута наhанай аша туha.

Цырен (түбэд)—ута наhан ажамидарал.

Цырендаши (түбэд)—ута наhанай hайн hайханние үйлэдэгшэ

Цырендулма (түбэд)—сүлөөлэгшын гэхэ гү, али Сагаан Дара Эхын ута наhан.

Цырендыжид (түбэд)—ута наhанай hайн hайхан байдал.

Цыренжап (түбэд)—ута наhаар хамгаалагданхай.

Цыретор (түбэд)—ута наhанай баялиг.

Цырма—Цыден гэжэ нэрэтэй адли.

Цэдэн-Гарма (түбэд)—наhанай одон.

Цэпэл (түбэд)—ажамидарал, наhа hуналгша.

Цэригма (түбэд)—эмшэлэгшэ аргалагша.

Цэрэмпил, Цыремпил (түбэд)—ута наhа арьбадхагша.

Ч

Чагдур, Чагдар (түбэд)—хүсэ шалалые hүндэлэн тэмдэглэдэг Веджрапани гэжэ сухалтай бурханай нэрэ. Хатуу ба эбдэршэгүй байлгын hүлдэ тэмдэг гартаа барихан гэhэн удхатай.

Чимит (түбэд)—мүнхэ.

Чимитдоржи (түбэд)—хэтэ мүчүүн эрдэни шулуун.

Чингис—XIII зуун жэлдэ Монгол ороннчие байгуулагша ба сэрэгэй ахамад жанжан Тэмүджинэй (Чингисхаанай, 1153—1227 онууд) хэргэм, нэрэ зэргэ.

Чойбалсан (түбэд)—hайхаhаар hалбаран хүгжэжэ байhан hургаал.

Чойбон, Шойбон (түбэд)—Буддын hургаал номнолые дагагша, hургаал номнолой албатан.

Чойжол, Чойжил (түбэд)—hургаал номнолой ёhоор засаглаhан хаан.

Чойжон, Шойжон (түбэд)—шажан мүргэлэй хамгаалагша.

Чоймпэл (түбэд)—номнол, hургаал дэлгэрүүлэгшэ.

Чойнжин (түбэд)—шажан мүргэлэй ургэл, үгэльгэ.

Чойнхор, Шойнхор (түбэд)—(будлын) hургаалай хүрдэ. Лхасые мүргэлшэдэй гороолдог замай нэрэ. Маани мэгзэмэй хүрдэ.

Чонсрун (түбэд)—hургаал номнолые хамгаалагша.

Ш.

Шогжи (түбэд)—Буддын шажанай бүрхадай ба ламанарай гарай хургануудай өөрсэ янзаар алибаа ямар нэгэн hүлдэтэ тэмдэг харуулhан байдаг. Сэхэ оршуулхада, гарай хургануудай тэмдэг.

Шираб, Ширап (түбэд)—зүгнэлгэ: сэсэн ухаан.

Ширапсынге (түбэд-санскрит)—агуу hайхан hургаал номнол.

Шодон (түбэд)—«чортен» гэжэ түбэд үгэhөө бии болоhон үгэ. «Чортен»—Буддын, гэгээн агууехэ ламанарай хүүр дээрэ бодхоогодог буддын ёhо заншалай барилга. Тэрэнь буряадуудай дунда «Субурган» гэжэ нэрлэгдэдэг.

Шоён (түбэд)—шажан мүргэлэй оршон.

Шойдагба (түбэд)—номнолшо, үзэл нэбтэрүүлэгшэ.

Шойжинима (түбэд)—hургаал номнолой наран.

Э

Эрдэни (санскрит)—үнэтэ зүйл, баялиг.

Ю

Юм (түбэд)—1. Эхэ. 2 Бурханай хүсэн. 3. Дээдын эрдэм мэдэсэ, зүгнэлгэ. 4. «Ганжуурай» номуудай гурбадахи ба hүүлшын хубинуудай нэрэ. Гол түлэб дабхар нэрэнүүдтэ дайралдадаг.

Юмдолгор (түбэд)—Эхэ-Сагаан абарагша, Сагаан Дара-Эхэ.

Юмдоржи (түбэд)—зүгнэлгын эрдэни шулуун.

Юмдылык (түбэд)—жаргал, эхин ажана, амгалан байдал.

Юмжана (түбэд)—эхин шэмэглэл, зүгнэлгын хараа.

Юмжан (түбэд)—дээдын эрдэм мэдэсээр аршалагданхай.

Юмжид (түбэд)—эхын жаргал.

Юмсун, Юмсум (түбэд)—хатан эхэ.

Юндун (түбэд)—1. Эльбэ шэдитэ хэрээhэн, хас тамга (ажана амгалан байдалые харуулhан эртэ урдын энэлхэг hүлдэ тэмдэг). 2. Хубилашагүй, эбдэршэгүй.

Я

Ябжан (түбэд)—эсэгын шэмэглэл.

Ямпил (түбэд)—аялгатай.

Янжима (түбэд)—аялгые ээмдэн засаглагша, аялга hайхан абяатай. Соёл болбосоролые болон эрдэм ухаае аршалалга дороо абаад ябадаг, уран hайханаар дуугардаг, дуу гуйсэдхэдэг Сарасвати бурханай эпитет.

Янзай (түбэд)—жэгтэй hайхан аялга.

«Тайна вашего имени» гэжэ номhоо түүбэрилэгдэн абтаба.

СПОРТ — СПОРТ — СПОРТ — СПОРТ

ТОБШОХОНООР...

БАРИЛДААН. Дүрэ буляалдалгын барилдаагаар Европын түрүү hуури ээзэлхын түлөө мүрысөөн апрель hарын hүүл багта Венгриин ниислэл Будапешт хотодо үнгэргэгдэхэ юм. Мүнөө Дулдыданги бэшэ гүрэнүүдэй харилсаанай ороннуудай суглуулагдамал команда Минск хотодохи «Стайки» гэжэ олимпийскэ баазада hуралсал hорилго хэжэ эхилхэнь. Буряад ороной суута барилдаашад—СССР-эй спортын гаььята мастер Борис Будаев, улаасхоорондын классай спортын мастер Сергей Замбалов, спортын мастер Андрей Матюнов гэгшэд энэ ехэ мүрысөөндэ хабаадаха эрхэдэ хүртэхын түлөө hорилго хэхээ апрелиин 9-дэ тиишэ ошохо юм.

— Минии 68 килограммай шэгнүүртэ балигтэй бэрхэ хэдэн залуу барилдаашад бии. Эдэнэй дундаhаа дэлхэйн түрүү hуури ээзэлхын түлөө мүрысөөндэ шангай hуури ээзэлhэн улаасхоорондын классай спортын мастер Кинжибек Амуралиев (Кыргызстан), залуушуулай дундаhаа Европын чемпион, улаасхоорондын классай спортын мастер Вадим Богиев (Москва) гэгшэдые түбхын түрүүлэн тэмдэглэлтэй. Юундэб гэхэдэ, спортын габьяата мастер Арсен Фадзаев (Владикавказ) Европын чемпионадта хабаадаха хэбэргүй. Энэ hуралсал hорилгодо шалгарбал, тиишэ ошохо арга боломжо бии байна. Тиигэбэл би Европын түрүү hуури ээзэлхын түлөө мүрысөөндэ хоёрдохёо хабаадахаб,—гэжэ дэлхэйн ба Европын чемпион Борис Будаев хөөрэнэ.

Үнгэрhэн жэлдэ дүрэ буляалдалгын барилдаагаар эдиршүүлэй дунда Россин Федерациин түрүү hуури ээзэлхын түлөө мүрысөөндэ манай республикын эдир барилдаашад —Буряадай багшанарай институдай студентнэр Иван Шамбеев, Александр Зандынов, Федор Цыбиков, 15-дахи СПТУ-гай hурагша Сандак Цыденов гэгшэд илалта туйлажа, шангай hуурин-нуудта гаража, спортын мастерай нормативуудые дүүргэhэн байгаа. Hаяхан тэдэнэртэ спортын мастерай үнэмшэлгэнүүд барюулагдаба.

БОКС. Үглөөдэрhөө Финляндиин ниислэл Хельсинки хотодо үнгэргэгдэхэ улаасхоорондын мүрысөөндэ хабаадахаяа Россин Федерациин суглуулагдамал команда тиишэ ошобо. Буряадай багшанарай институдай студент, спортын мастер Бата Будаев Россин командын бүридэлдэ орууулагдаа. Урда тээнь манай бэлигтэй бэрхэ боксер Монголдо, Хитадта, КНДР-тэ, Польшодо, Финляндида үнгэргэгдэhэн улаасхоорондын мүрысөөнүүдтэ хабаадаhан байха юм.

hУР ХАРБАЛГА. hурагшадай дунда республикын түрүү hуури ээзэлхын түлөө мүрысөөн «Динамо» бүлгэмэй сагаалса дээрэ боложо, Улаан-Үдэ хотын, Хурамхаанай, Хэжэнгын, Монголой суглуулагдамал командануудай 50 гаран эдир харбагшад хабаадаhан байгаа.

Мүрысөөнэй дүнтүүдээр хүбүүдэй дундаhаа Константин Глухов 140 очко абажа, республикын чемпионой нэрэ солодо түрүүшынхээ хүртэбэ. Сергей Менжиков 130 очкотойгоор хоёрдохи hуури ээзлээ. Улаан-Үдэ хотын 3-дахи hургуулиин hурагша, спортын мастер Владимир Степанов бронзо медаляар шагнагдаба.

Басагадай дундаhаа спортын мастерта кандидат Надя Пономарева 132 очко тудажа, Буряад ороной чемпион болоо. Лена Одоева—хоёрдохи, Лена Яковлева гурбадахи hуурин-нуудые ээзлбэ.

ФУТБОЛ. Физическэ культура ба спортын талаар городской комитедэй «Тэрэнгэ» гэжэ шанда хүртэхын түлөө футболоор республикын түрүү hуури ээзлхын түлөө хабарай мүрысөөн үргэлжэлhөөр. Түрүүшын нааданнуудта «Пищевик»—ЗММК-гай хоёрдохи командые, ЛВРЗ-гэй футболистнууд «Электромашина» заводой нэгэдэхи командые тус тустаа 2:1, «Локомотив» ЗММК-гай нэгэдэхи командые 3:1 тоотойгоор шүүгээ.

Б-М. ЖИГЖИТОВ.

ЗУРАГЛАА

АРАДТАА АЛБАЯА ХЭhЭЭР

ХУРТАГА тосхондо (Захааминай аймаг) hууhан Владимир Эрдынеевич Будаевтанай бүлэ дүрбэн үхибүүдээ — нэгэ басага, гурбан хүбүүдээ бага балшар наhанhаань ажалда, эрдэм hуралсалда дуратайгаар hургадаг байгаа. Тиигэжэ Будаевтан эдэнэрээ эрдэм hургуулитай болгохо хэрэг тэ ехэ оролдолго гаргаhан байха юм. Илангаяа айлай ганса басаган, эгэшэ гэжэ эхэ, эсэгэдээ, аханартаа өөршөөгдэн нэрлүүлдэг Лиза оролдодог байhаниинь ойлгосотой.

Елизавета Владимировна үнгэрhэн жэлнүүдээ ухаан бодолоо hэргээн дурдахадаа, иигэжэ хэлэнэ: «Хурамхаанай дунда hургуулиин 7-дохи класста ороhон жэлдээ нютагай хэлэндэ hурабашье, ород хэлэ багаар мэдэхэ байhандаа зобоhон, тулиhан гээшэб. Мүнөө hанахада эшэдэhэ хүрэмөөр бодолнууд ухаандамни ородог. Тиихэдэ ород хэлэнэй хэшээлэй болохоло, буряад үхибүүд багшынгаа хэлэhэн үгэнүүдые муугаар, модохёор ойлгодог hэмди. Энэмнай ород хэлэнэй нөөсэ баялигүй байhыемнай нэн түрүүлэн гэршэлнэ ха юм. Теэд бага балшар наhанhаа түрэлхи хэлэн дээрээ хөөрэлдэжэ hураhан багашуул ород хэлэ шудалха болохоодоо, абаhаар лэ тээлмэрдэдэг ядалсадаг байhамнай 1953 он. Елизавета дунда hургуули дүүргэhэн аттестадтай болоходоо, замайшгаа саашанхи зүргэ шэлэхэ болоо hэн. Тиихэдээл ойга ябахадаа шэлэжэ олоhон мэргэжэлдээ үнэн сэхэ байhанаа харуулhан юм. Тэрэ зундаа Хурамхаанай дунда hургуули дүүргэhэн хэдэн хүбүүд, басагад дээдэ hургуулинуудта hурахаяа ошоо бэлэй. Тэдэнэй дундаhаа Тамара Кышиктуева Эрхүүгэй университет, Мария Гармаева багшанарай, Бимба Гомбоев Буряадай худөө ажахын институдуудые дүүргэhэн юм. Мария Чириповна Гармаева «СССР-эй арадай багша» гэhэн хүндэтэ нэрэ солодо хүртэнхэй, балшар жаахан үхибүүдые хумүүжүүлэлсэжэ ябахыень харахадаа, урмашан баясадагбди.

Елизавета Шэтын медицинскэ институдта орожо, дүүргэhэн бүлэг мэргэжэлтэдэй дунда залуу докторнууд Эльвира Сафроновна Иванова, Митуп Гармаевич Гармаев, Валентина Ивановна Шурытина, Эмилия Ермаковна Васильева болон бусад Улаан-Үдэ хото ерэhэн юм.

Врачай мэргэжэлтэй Елизавета Владимировна Хурамхаанай район эльгээгдэжэ, Дэрээнэй больницада хүдэлжэ эхилээ hэн. Нютагай зоной дунда нарин гартай доктор, hүбэлгэн бэрхэ врач болоhоноо түрүүшын үдэрhөө харуулжа, нютагтаа мэдэжэ болоо бэлэй. Уданшьетүй районой түбэй больницада хүдэлхөөр дэбжүүлэгдэhэн байгаа. Эндэ хэдэн жэлэй туршада хүдэлжэ байтарнь, оролдосотой бэрхэ врачые мэргэжэлээ дээшэлүүлхыень Эрхүүгэй медицинскэ институдай дэрд